

V. P. RJABCEV

LENINOVO ODHALENÍ MALOBURŽOAZNÍHO ZÁKLADU LIKVIDÁTORSTVÍ V RUSKÉM DĚLNICKÉM HNUTÍ A SOUČASNOST

Vývoj revolučního dělnického hnutí v Rusku neměl specifický národní charakter. Přes některé zvláštnosti, způsobené rozvojem imperialismu na bázi statkářsko-nevolnických přežitků, ruské dělnické hnutí bylo nedílnou součástí celkového boje proletariátu v mezinárodním měřítku a ve své praktické činnosti se střetávalo s týmiž problémy, se kterými bojovalo mezinárodní dělnické hnutí. Konec 19. a počátek 20. století charakterizovalo rozšíření oportunistu v podobě bernsteinovské revize marxismu a praxe anglického reformismu. Tento jev byl svázán s přechodem kapitalismu do imperialistického stadia, kdy se definitivně zformovala nová taktika vládnoucí třídy, zaměřená na systematický rozkol proletářských řad a podřízení určité jejich části vlivu buržoazní ideologie. Tato taktika buržoazie byla důsledkem nejen zvláštního druhu pružnosti vládnoucí třídy, jejíž ekonomické a politické cíle jsou podřízeny hlavní zásadě — rozděl a panuj, ale ve své podstatě odrážela také zvláštnosti sociálního rozvrstvení pracujících.

Kapitalismu, jak známo, je vlastní nejen tendence vytlačování malovýroby, ale i tendence růstu počtu drobných výrobců. V různých historických etapách nebo v téže etapě, ale různých odvětvích hospodářství, může převládat ta či ona tendence. Klasikové marxismu-leninismu včas postřehli a poukázali na tuto dialektiku vývoje. „V zemích, v nichž se vyvinula moderní civilizace“, — napsali K. Marx a B. Engels v Manifestu komunistické strany, — „se vytvořila — a jako doplňující část buržoazní společnosti se stále znovu tvoří — nová maloburžoazie.“¹ Maloburžoazie, jako doplněk dvou základních tříd buržoazní společnosti, se reprodukuje i v období imperialismu. „Čistý imperialismus“, — upozorňoval V. I. Lenin — „bez kapitalistické základny nikdy neexistoval a nikdy existovat nebude.“²

Ekonomické a politické postavení středu mezi základními antagonistickými třídami bylo základem kolísavé taktiky maloburžoazie v třídním

¹ Marx, K.—Engels, B.: Manifest komunistické strany. Praha 1961, s. 76.

² Lenin, V. I.: Spisy, sv. 29. Praha 1953, s. 24—25.

boji uvnitř buržoazní společnosti. V r. 1906 ve stati Pokus o klasifikaci ruských politických stran V. I. Lenin poukázal na to, že v takové převážně maloburžoazní a rolnické zemi, jako je Rusko, je vznik ideově vratkých a politicky nestálých, ale velkých maloburžoazních stran čili „stran práce“, nevyhnutelný. Lenin vyzýval bolševiky pozorně sledovat politické kolísání maloburžoazie mezi kadetskou loajální ubohostí a smělym nemilosrdným revolučním bojem, neboť maloburžoazie byla tou „proměnnou veličinou“, na které v mnohém závisel výsledek revoluce: „Ale nestačí ovšem jen tento proces sledovat, nýbrž je také třeba na něj podle možností působit v proletářském duchu.“³

Tato leninská instrukce byla časová a bolševické organizace ji v procesu ideologické práce mezi proletariátem a základními masami pracujících soustavně sledovaly, neboť „z hlediska ideí je celá historie marxismu v Rusku bojem proti maloburžoazním teoriím.“⁴ To potvrzuje i boj s maloburžoazním proudem ve straně a v ruském dělnickém hnutí, který V. I. Lenin označil jako „maloburžoazní likvidátorství“.⁵

Vznik likvidátorství v menševické části strany v letech reakce nebyl náhodným jevem, neboť vyplýval z maloburžoazní revolučnosti menševismu, do kterého pronikl od samého počátku. Následkem toho, že Rusko bylo ze všech kapitalistických zemí nejen nejzaostalejší, ale mělo i nejvíce maloburžoazní charakter, masové hnutí pracujících ne náhodně, ale nevyhnutelně zrodilo maloburžoazní oportunistické křídlo. Bylo výsledkem toho, že pod stálým ekonomickým a politickým tlakem kapitalismu, rozrušujícím základy maloburžoazie a vytvářejícím obtíže pro její existenci v dané společnosti, buržoazní revolucionarismus vyjadřoval v podstatě zájmy té masy, která posuzuje kapitalismus z hlediska drobného výrobce. Z toho, jak upozorňoval V. I. Lenin „zcela nevyhnutelně vyplývá velké rozšíření a neustálý zrod nejrozmanitějších maloburžoazních idejí a učení“.⁶

V. I. Lenin napsal, že maloburžoazie, blouznivě a frázovitě „socialistická“, která se velmi ráda nazývala „socialistickou demokracií“, chce nemožné. Bojí se svěřit vedení revolučnímu proletariátu a usiluje o zaujmutí „střední“ cesty, i když ve společnosti, kde zuří třídní boj mezi buržoazií a proletariátem, zejména když tento boj je ještě ztřeštěn revolucí, nemůže být „střední“ cesta. Tato linie prakticky znamená podřízení pracujících buržoazii, té třídě, z níž vzešel Cavaignac. A jestliže sami esersko-menševičtí vůdci nebyli povoláni sehrát tuto roli, představovali „vůdce takové maloburžoazní politiky, která umožňuje a přivolává příchod Cavaignaců. . . Jen když bude příležitost, zloděj se už najde.“⁷ Tento leninský postřeh je třeba brát na vědomí, neboť tato linie se rekrutuje z maloburžoazie a vždy a všude je s ní svázána tisíci nitek. Přitom s početným růstem dělnické třídy se zvyšuje pronikání maloburžoazních souběžců do dělnického hnutí.

³ Tamtéž, sv. 24, Praha 1956, s. 224.

⁴ Tamtéž, sv. 19, Praha 1957, s. 485.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž, sv. 6, Praha 1953, s. 430.

⁷ Tamtéž, sv. 25, Praha 1956, s. 90—92.

Menševici-likvidátoři zastávající maloburžoazní názory a zároveň se prohlašující za „bojovníky“ za práva dělnické třídy, to neviděli a nemohli vidět, jelikož nebyli schopni marxismus ani teoreticky pochopit, ani jej vtělit do praxe revolučního boje v Rusku. Ideologie maloměšťáka, který kolísá mezi proletariátem a buržoazií díky svému vratkému ekonomickému postavení a ve spojitosti s tím, v závislosti na své zainteresovanosti, mění své politické názory, nachází teoretické vyjádření v menševismu a zejména v likvidátorství. Stálý tlak maloburžoazních zájmů na myšlení této velmi významné sociální skupiny v Rusku byl buržoazními stranami využíván k vytváření iluzí o možnosti snesitelné existence i za kapitalismu. Zvláště ideologické spojení menševismu s maloburžoazními hodnoceními historického vývoje revolučních bojů v Rusku a buržoazním chápáním důležitosti využívání dvojakého postavení maloburžoazních vrstev, umožňovalo Leninovi kvalifikovat likvidátory jako „liberální dělnické politiky“, kteří otevřeně prohlašovali, že „liberalismus, dokonce i v těch svých prvních fázích, které budou bezprostředně představovat zájmy velké buržoazie, bude pocíťovat svůj zájem na tom, aby i široké vrstvy lidu obdržely určitý prostor pro svou iniciativu . . . , zvláště to platí, samozřejmě, ve vztahu k mase střední a drobné buržoazie“.⁸

V. I. Lenin, po určení maloburžoazie jako sociální základny likvidátorství, charakterizoval i její politické cíle, sloužící často jako zdroj a živná půda různých druhů oportunistických směrů a názorů a spočívající „jednak v maloburžoazním reformismu“ — jak napsal ve stati *Nové časy*, staré chyby v nové formě — „tj. v přísluhování buržoazii, zastřeném líbivými demokratickými a sociálně demokratickými frázemi a bezmocnými přáními, jednak v maloburžoazním revolucionarismu, slovy výhruzným, nabubřelým a velikášským, ve skutečnosti však nicotným svou rozervaností, rozháraností a bezradností. Kolísání je nevyhnutelné, dokud nejsou odstraněny nejhlubší kořeny kapitalismu.“⁹

Charakteristickými rysy těchto kolísání byly: vědomé (z pozic maloměšťáka) překrucování reálné skutečnosti, její zobrazování v subjektivistických, reakčně utopických schématech a konstrukcích majících ideově odrážet proletářské představy o formách a metodách třídního boje, o jeho cílech a úkolech; neplodnost a klamnost pseudorevolučních hesel a výzev, což se projevuje rychlými přechody od maximalistických požadavků a avanturistických prostředků boje k šíření názorů poraženectví a kapitalantství, nevíry v revoluční schopnosti dělnické třídy, její schopnosti pozvednout a soustředit kolem sebe široké masy pracujících; pohrdání zákony třídního boje a potřeb revoluce jako energického aktu, uskutečňovaného ve prospěch pracující třídy.

Existence maloburžoazní masy s jejími politickými zvraty a kolísáními vzbuzovala zvláštní pozornost jak z hlediska rozdělení třídních sil, tak i průběhu revolučního boje. Při odhalování nebezpečí maloburžoazní revolučnosti schopné vyvolat v dělnickém hnutí oportunismus, upozorňoval V. I. Lenin nejednou na velké revoluční možnosti ukryté v malo-

⁸ Martov, L.: *Ob istoričeskoj neobchodimosti*. In: *Vozrožděnije*, 1910, č. 6, s. 14.

⁹ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 33. Praha 1955, s. 11.

buržoazii, schopné, jak ukázaly bohaté zkušenosti světového revolučního osvobozeneckého hnutí, jít společně s proletariátem do boje za přetvoření společnosti, za demokracii a sociální pokrok, za socialismus. V r. 1905 V. I. Lenin varoval, že K. Marx byl dalek toho, aby „prostě popíral toto maloburžoazní hnutí, aby je doktrinářsky ignoroval“.¹⁰

Strana bolševiků po celou dobu revolučního boje neustále zdokonalovala svou taktiku ve vztahu k maloburžoazním elementům. V Rusku maloburžoazie jako sociální síla hrála značnou roli v politickém životě. Vzhledem k tomu, by její ignorování vedlo ke zúžení fronty revolučního boje, čehož by neopomenuly využít samoděržaví a buržoazie. Kromě toho nemohla strana nechat maloburžoazii mimo svou pozornost i proto, že ekonomické postavení Ruska objektivně vedlo k početnému růstu maloburžoazních živlů, které díky bezvýhodnému postavení vyvolanému specifickými podmínkami rozvoje kapitalismu, doplňovaly řady dělnické třídy. Proto marxistický přístup k řešení otázky vztahu k maloburžoazním souběžcům měl ohromný význam pro rozvoj revolučního hnutí v Rusku.

V. I. Lenin nejednou orientoval pozornost strany na úkol převýchovy maloburžoazních živlů, které se přimkly k dělnickému hnutí. Podtrhával, že „historickým úkolem proletariátu je přetvářet, školit, převychovat všechny živly pocházející z maloburžoazie, které proletariát zdědil po staré společnosti“.¹¹ V tom V. I. Lenin viděl jednu z podmínek úspěšného rozvoje revolučního boje na původních třídních a marxistických základech. Řešení této otázky pro stranu bolševiků a dělnickou třídu bylo spojeno i s objektivními obtížemi, neboť maloburžoazní souputníci, zasažení virem soukromovlastnické psychologie mohli navázat trvalé spojenectví s dělnickou třídou a akceptovat marxismus jen při vyjasnění dlouhodobé perspektivy tohoto svazku, v závislosti na tom, co bude představovat jeho základ za hranicí demokratické etapy.

Takové pojetí otázky o podstatě maloburžoazie i úkolech vyplývajících pro stranu dělnické třídy v důsledku její přítomnosti v revolučním hnutí jako politické síly, plně chybělo menševikům. Ti, v zajetí maloburžoazních živlů, ignorovali fakt, že maloburžoazní půda v zaostalém Rusku je nejvíce náchylná k různým druhům oportunistu a, jak upozorňoval V. I. Lenin, díky tomu mikroby západoevropského oportunistu vyvolaly v ní celé epidemie.¹²

V. I. Lenin objasňoval vznik likvidátorství ve straně v první řadě tím, že maloburžoazní oportunistické ideje plně ovládly řady menševiků. Napsal: „Krizi, kterou dnes prožívá naše strana, lze vysvětlit, jak jsme už nejednou říkali, kolísavostí maloburžoazních živlů, jež se přimkly k dělnickému hnutí za revoluce a vyvolaly teď... likvidátorství menševiků“.¹³ Jinými slovy, ústup od marxismu způsobený dvojakým charakterem maloburžoazie byl příčinou toho, že maloburžoazní názory v menševickém táboře převládly.

¹⁰ Tamtéž, sv. 8, Praha 1954, s. 320.

¹¹ Tamtéž, sv. 18, Praha 1957, s. 56.

¹² Tamtéž, sv. 19, Praha 1957, s. 541.

¹³ Tamtéž, sv. 16, Praha 1957, s. 94.

Maloburžoazní revolučnost v menševických názorech neodvratně způsobovala v jejich táboře zmatek a kolísání. Leninská teze, že „každý svérázný obrat v dějinách způsobuje jisté změny ve formě maloburžoazního kolísání, ke kterému vždy dochází mimo řady proletariátu a které vždy v té či oné míře proniká do řad proletariátu“¹⁴, se potvrdila na příkladu menševismu. Maloburžoazní souběžci, polekaní represemi samodržaví a zvlí kontrarevoluce, opustili revoluční hnutí a tím způsobili rozkol v menševickém táboře, který podnímal vznik likvidátorství. V. I. Lenin v průběhu boje s likvidátorstvím zvláště upozorňoval na to, že u menševiků se „proces odpadání maloměšťáckých souběžců projevil v likvidátorském směru“¹⁵.

Charakteristickým rysem odpadávání menševismu a maloburžoazních mas od revolučního boje dělnické třídy byla shoda jejich názorů na příčiny porážky první ruské revoluce. Jestliže maloburžoazie se všemožně pokoušela pomlouvat programové a taktické úkoly vytýčené stranou v období revoluce jako neodpovídající jejím cílům, pak menševici to zobecnili do myšlenky likvidace nelegální SDDSR a zahájili reformistickou a revizionistickou činnost v dělnickém hnutí. Následkem toho je plně pochopitelná i příčina toho, proč za maloburžoazními souběžci, kteří přešli do tábora liberální buržoazie, směřovali rovněž menševicilikvidátoři, kteří se dali na cestu šíření názorů liberální dělnické politiky.

Historické zkušenosti strany bolševiků, pokud se jedná o organizaci ideologické práce mezi maloburžoazními masami Ruska, jejich přípravy k přijetí a správnému pochopení marxistické revoluční teorie a jejich uvedení do praxe třídních bojů, mají stálý význam v soudobých podmínkách. Maloburžoazní vrstvy byly a zůstávají základním zdrojem doplňování řad dělnické třídy v kapitalistickém světě a tedy zůstávají jednou z příčin vzniku oportunistu libovolného druhu či formy jak v dělnickém hnutí, tak i uvnitř marxisticko-leninských stran. Monopolní koncentrace kapitálu a výroby, urychlovaná vědecko-technickou revolucí, zbídačuje tisíce drobných podnikatelů a masu rolníků. Početní růst řad dělnické třídy ve většině kapitalistických zemí současně zvyšuje její sociální a politickou váhu ve společnosti, ale rovněž vytváří určité těžkosti v rozvoji třídního boje s monopolistickou buržoazií. Když charakterizoval stav revolučního boje v Paraguai, člen politické komise ÚV Paraguayské komunistické strany Pedro Vasques poznamenal, že „naše dělnická třída není pohříchu ještě připravena splnit své dějinné poslání. Je to způsobeno zejména tím, že v její struktuře mají značný podíl včerejší řemeslníci a rolníci, nositelé neproletářské ideologie“¹⁶. Svého času na daný jev, který je typický v současných podmínkách pro mnohé kapitalistické země, upozorňoval V. I. Lenin: „Nebudeme-li na toto hnutí brát míru nějakého fantastického ideálu, ale budeme-li se na ně dívat jako na praktické hnutí prostých lidí, jistě pochopíme, že získávání dal-

¹⁴ Tamtéž, sv. 33. Praha 1955, s. 11.

¹⁵ Tamtéž, sv. 16. Praha 1957, s. 400—401.

¹⁶ Otázky míru a socialismu, 1975, č. 6, s. 25.

¹⁷ Lenin, V. I.: Spisy, sv. 16, Praha 1957, s. 350.

ších a dalších „nováčků“, přitahování nových vrstev pracujících mas musí být nutně provázeno kolísáním v oblasti teorie i taktiky, opakováním starých chyb, občasným návratem k překonaným názorům a k překonaným způsobům práce atd.“¹⁷

Hluboká a všestranná analýza sociálně politických cílů maloburžoazních mas, které svou minulostí jsou svázány s buržoazií a budoucností jsou přitahovány k proletariátu, je jednou z podmínek vypracování správné taktiky komunistických a dělnických stran a rozpracování konkrétních ideologických opatření zabraňujících pronikání oportunistu do dělnického hnutí v průběhu procesu stálého doplňování řad dělnické třídy představiteli této střední vrstvy.

Zkušenosti shromážděné v průběhu světového revolučního procesu svědčí o tom, že maloburžoazní masa vede proti velkému byznysu nerovný a vyčerpávající boj, ale jako součást zbožní výroby často vystupuje z pozic včerejška. Stesk po „dobrých“ starých časech svobodného podnikání, úporná snaha ubránit svou efemérní „nezávislost“, jim brání rychleji akceptovat myšlenky socialismu. Ale, na druhé straně, sama realita kapitalistického systému je přivádí do řad protimonopolistické fronty bojovníků za lepší svět a sociální pokrok. Včas postřehnout uvedená kolísání maloburžoazie, uskutečňovat politickou linii vedoucí k jejímu získání pro revoluční boj proti buržoazii, to je životní úkol komunistů.

Nelze zapomínat na to, že do druhé světové války značná část malých soukromých vlastníků šla za reakčními stranami, zvláště za fašistickými demagogy, nebo tvořila základ jiných pravicových buržoazních směrů. Člen ÚV Italské KS Rodolfo Mechini na stránkách časopisu *Otázky míru a socialismu* napsal: „Italští komunisté věnují velkou pozornost politice související s mezivrstvami a práci mezi těmito mezivrstvami. Vedou je k tomu i trpké zkušenosti, které ukázaly, že podceňuje-li dělnická třída a její strany práci mezi středními vrstvami vzniká vakuum, jež ve dvacátých letech vyplnil fašismus, který našel v těchto vrstvách masovou základnu a sympatie.“¹⁸

Je nesporné, že historické posuny ve prospěch socialismu, prohlubování všeobecné krize kapitalismu a diskreditace krajně pravých skupin imperialistické reakce podstatně ovlivňují ideologickou orientaci maloburžoazie. V poslední době, zvláště po krizi let 1974—1975, je možno zaznamenat její orientaci doleva, růst zájmu o vědecký socialismus. Avšak, představitelé maloburžoazie, kteří jsou svázáni břemenem buržoazních vztahů a tradic, často vystupují v aréně ideových bitev s reformistickými, levičáckými, anarchistickými a jinými nevědeckými názory. Jejich kritika kapitalismu je většinou nedůsledná a jednostranná a přijetí socialistických myšlenek je obyčejně doprovázeno různými omluvami v liberálně buržoazním smyslu. A to, jak potvrzují zkušenosti z boje V. I. Lenina proti likvidátorství v ruském dělnickém hnutí, je jednou z příčin jeho vzniku v praxi revolučních střetnutí.

Dokud existují sociální skupiny, které se svým ekonomickým postavením nachází mezi buržoazií a proletariátem, zůstává i sociální základna

¹⁸ *Otázky míru a socialismu*, 1976, č. 10, s. 46.

existence maloburžoazní ideologie a jí vyznávajících politických organizací. Přitom nelze pominout skutečnost, že o politický vliv na tyto vrstvy vedou boj strany, které dávno hájí zájmy monopolní buržoazie a které usilují alespoň na čas spojit představitele střední a drobné buržoazie s monopolním kapitálem. V ekonomické oblasti je tato politika dočasná, neboť vede k likvidaci maloburžoazie, ale v politickém vztahu ponechává určité ideové možnosti na mnohem delší dobu.

Bez ohledu na to, že maloburžoazii, díky sociální různorodosti a ideové a organizační roztržiténosti, se nedaří v plné míře vyjádřit svůj sociální protest, který má často úzce profesionální směr a sklon k separatismu a stavovským akcím, její účast v celkovém boji proti monopolům má velký význam. Generální tajemník ÚV KS Chile Louis Corvalán, když upřeshňoval pozici maloburžoazie, upozorňoval: „Mezi maloburžoazií a dělnickou třídou jsou určité rozpory. Není však nejmenší pochybnosti o tom, že maloburžoazie je zase obětí politiky monopolů a koncentrace kapitálu v rukou finanční oligarchie. Rozpory mezi maloburžoazií a velkokapitálem se prohlubují a proto jsou větší možnosti, aby se dohodla s proletariátem. Jde jen o to, aby tu byla opravdová snaha o takovou dohodu.“¹⁹

Otázka vztahu k maloburžoazní mase není důležitá jen v procesu rozvoje revolučního boje, neboť tam, kde není registrována, zesilují oportunistické tendence, ale i po úspěšném výsledku boje ve prospěch proletariátu. Ohromná masa maloburžoazních živlů, sociálně neuspokojená panstvím monopolního kapitalismu, po uskutečnění socialistické revoluce znovu představuje tendenci obnovit svou hospodářskou samostatnost a podnikání, což se nemůže neprojevit negativně v ekonomickém a politickém životě společnosti, která odstranila vykořisťování. Klasickým příkladem jsou události v Číně, kde maloburžoazní avanturismus likvidoval mnohé důležité výdobytky dělnické třídy a především zrodil v maoismu nový druh likvidátorství.

Tak, k počtu základních příčin, vyvolávajících oportunismus ve všech jeho formách a projevech, stejně jako dříve patří vývoj sociální struktury buržoazní společnosti, způsobující čas od času kvalitativní změny jak ve složení dělnické třídy a maloburžoazie, tak i ve vztahu společenských tříd a politických sil. Nevyhnutelný kvantitativní růst dělnictva probíhá ve značné míře na úkor zbídačovaných maloburžoazních vrstev, které mění kvalitativní složení dělnické třídy. „Je zcela přirozené“ — poznamenal V. I. Lenin — „že maloburžoazní světový názor znovu a znovu proniká do řad širokých dělnických vrstev.“²⁰ A z toho vyplývá, že likvidátorské tendence v dělnickém hnutí v současné etapě rozvoje revolučního boje sílí tam, kde není věnována dostatečná pozornost otázkám ideologické práce s maloburžoazními masami, neustále doplňujícími oddíly dělnické třídy.

Jmenovitě na toto orientoval komunistické a dělnické hnutí závěr mezinárodní porady v roce 1969, že „široké masy středních vrstev obyvatelstva vystupují na obranu svých zájmů a zapojují se do boje za všeobecné demokratické požadavky přes to, že jejich řady nejsou jed-

¹⁹ Tamtéž, 1978, č. 1, s. 23.

²⁰ Lenin, V. I.: Pisy, sv. 15, Praha 1957, s. 35.

notné a přes to, že jsou zvláště přístupné buržoazní ideologii. Stále více si uvědomují životní nutnost společných akcí s dělnickou třídou.²¹ Postřehnout tuto snahu spojit se ke společnému boji s dělnickou třídou, za současného vedení boje s oportunismem, tendencí maloburžoazie ke kontrarevolučním akcím a kolísáním, znamená zúžit půdu pro vznik reformismu a revizionismu a rozšířit základnu pro společné akce všech vrstev pracujících proti imperialismu.

²¹ Dokumenty z mezinárodních porad komunistických a dělnických stran v letech 1957, 1960 a 1969, Praha 1976.